

PRILOG PSIHOLOGIJI PATNJE

Nema tome dugo kako se i u zagrebačkim knjižarama pojavila knjiga poljske autorice Marije Ossowske s neobično privlačnim naslovom *Psihologija morala*.¹ Međutim, već sam podnaslov navješćuje stanovita ograničenja («Neka pitanja moralno-psihološke problematike»), a sadržaj se uglavnom iscrpljuje u psihologiji motivacije ljudskog djelovanja. To je možda donekle i opravdano, jer psihologija po sebi prestaje ondje gdje počinje ljudska sloboda. Ovdje mislimo na empirijsku psihologiju. Motivi se još daju prevesti u radne pojmove kojih se intenzitet može mjeriti.

Nemamo nakanu pisati o istoj temi o kojoj razmišlja Ossowska. No nije suvišno napomenuti da slične napise ne nalazimo ni u psihološkoj ni u teološkoj literaturi kod nas. Uopće, kao da se odnos psihologije i morala izbjegava kao nepoželjna tema. Čini se da za to postoje dva razloga.

S jedne strane, naši psiholozi smatraju pomalo degradacijom psihologije kao nauke baviti se »metafizičkim« problemima, hipotezama koje se ne mogu i eksperimentalno verificirati. U nastojanju da se psihologija podigne na rang pozitivnih znanosti, naši psiholozi dali su se na razvijanje metodologije. Nije nikakva tajna: zagrebačka psihologijska škola u biti je psihofiziologija i psihometrija.

S druge strane, moralisti kao da pokazuju stanovito nepovjerenje prema psiholozima. Očito je to posljedica vulgarnog shvaćanja psihologije koja bi imala za cilj potpuno deterministički objasniti čovjeka, svesti sveukupno ljudsko ponašanje na rezultate djelovanja različitih motiva. Otkrivanjem raznih mehanizama ljudske psihe suzuje se prostor odgovorne slobode, a time i moralne odgovornosti.

Nije nam svrha da upozoravamo na neodrživost ekstrema, koji se vjerojatno i ne javljaju u tako simplificiranom obliku kao što smo ovdje skicirali. Još manje želimo dati novu psihologiju morala. Htjeli bismo samo, potaknuti spomenutom knjigom, dati mali prilog psihologiji ljudske patnje. Naime, taj se problem ne može tretirati a da čovjek nužno ne dođe

¹ MARIA OSSOWSKA, *Psihologija morala* (Neka pitanja moralno-psihološke problematike), Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1971.

na religiozni plan. To se dogodilo i Ossowskoj, koja o ljudskoj patnji razmišlja na desetak stranica.

Kad govorimo o psihologiji patnje, onda bismo patnju mogli izraziti u ovakvim kategorijama: svaki organizam teži prema vlastitom savršenstvu. Svrha živog bića je subjektivna punina života. Ta potreba za puninom prisutna je na fiziološkom planu, ali isto tako jasno razabiremo je i u psihičkom životu, u moralnom djelovanju i u religioznom doživljavanju. U fiziologiji tu potrebu nazivamo zdravljem, u moralnom životu neporočnošću, u psihičkom životu samorealizacijom, u religioznom doživljavanju svetošću.²

Taj zakon je tako uporan i jak da mu se ni jedan organizam ne može suprotstaviti dok ne utaži žeđ za savršenstvom.

Patnja je nasilje nad tim zakonom. Zapreka na putu prema potpunosti: na organskom planu bolest, na moralnom grijeh, na psihičkom psihastenija (Janetov termin, a trebalo bi da označava nesposobnost psihičke integracije), na religioznom nevjera, sukob s Bogom.

Kod patnje se uvijek radi o nekom poremećaju. U psihološkom pristupu moralu možemo razlikovati četiri vrste takvih poremećaja, »nereda« (disorder) što ih može prouzročiti čovjekova borba sa životom:

— organski poremećaji: to su oni koji imaju tjelesne, katkad mentalne simptome i čiji su uzroci također tjelesni;

— funkcionalni neurotski poremećaji: imaju tjelesne simptome, čiji izvor leži u podsvjesnim konfliktima;

— moralni poremećaji: slično kao i neurotski, posljedica su potisnutih kompleksa, ali njihovi simptomi nisu tjelesni, kao što je npr. paraliza, nego poremećaji moralne kontrole, kao što su nekontrolirana zlovolja ili seksualne devijacije; moralni i neurotski poremećaji imaju iste uzroke, ali različite simptome;

— grijeh u psihološkom smislu posljedica je slobodnog i svjesnog izbora Ja, a ovisi o prihvaćanju niskog ideala.³

Tako definirana patnja, međutim, ne daje odgovor na metafizičko podrijetlo i smisao patnje. Ona ostaje mračno i neistraženo područje ljudskog postojanja. Misterij patnje. Psihologija ostaje nemoćna da nešto više kaže o njoj. Ali za nas u ovom životu i nije to najvažnije. Važniji je naš odnos prema patnji.

Ossowska u svojoj knjizi navodi niz mogućih pristupa ljudskoj patnji. Taj odnos kreće se u jednom spektru od patološkog samokažnjavanja preko stoičkog prihvaćanja boli do kršćanske otkupiteljske patnje. Nas će

² Usp. J. A. HADFIELD, *Psychology and Morals*, University Paperbacks, London 1964., str. 64. etc.

³ Ibid., str. 45. etc.

najviše zanimati kako ona shvaća kršćanski odnos prema patnji. Evo što kaže:

»Ako se radi o hrišćanskoj religiji, ne izgleda nam da je ona konsekvantna u odnosu na patnju. S jedne strane, opteretila nas je patnjom za prvobitni grijeh, što implicira tretiranje patnje kao zla kojim se kažnjava, a ne, pak, kao simptoma milosti. S druge, opet, strane, u vježbama svojih svetih, u svojoj teodiceji, glorifikuje patnju. Međutim, niti ono stanovište koje smatra da je patnja zaslužena kazna za krivicu, niti pogled koji podvlači da je patnja znak milosti, ne spaja se u zajedničku cjelinu s etikom milosrđa. Ako je patnja zaslužena kazna za krivicu, onda treba čovjeku dozvoliti da odtrpi svoje i ne treba se miješati u to da se božije kazne olakšavaju aktivnom pomoći onima koji su krivi i koji zbog toga kažnjeni trpe. Ako je patnja nešto dobro, onda, također, milosrđe gubi razlog postojanja, jer nema nikakvog razloga da prinosi olakšicu onome koji pati, da se milosno klanja pred povrijeđenim ako je patnja znak milosti i služi da čovjeka osvježi i podigne.«⁴

Ne zadržavajući se na pojmovnoj konfuziji tog pasusa (kršćanstvo o patnji ne govori u svojoj teodiceji!), ogradimo se od osnovne tvrdnje: kršćanstvo ne glorificira patnju *kao patnju*. Patnja i za kršćanina ostaje ono što jest: zapreka na putu prema punini života. Na toj spoznaji leži cjelokupna kršćanska karitativna djelatnost. Kršćanstvo prihvaća patnju kao vrijednost jedino u smislu *žrtve koja se slobodno prihvaća kao sudioništvo u Kristovoj otkupiteljskoj žrtvi*. To je ujedno naša teza koju bismo ovdje htjeli razraditi kao mali prilog psihologiji patnje.

Patnja dobiva ne samo svoj kršćanski nego i uopće ljudski smisao jedino ako se shvaća kao žrtva. U tom smislu ona označava način na koji čovjek doživljava svijet i sebe i ugrađuje se u cjelinu svijeta.⁵ Čini se, naime, da je najdublje opravdanje patnje u naravnom redu u onom što se zove psihički preporod. O tom preporodu prvi je progovorio Krist Nikodemu, ali ga ovaj nije mogao shvatiti. Možda smo mi danas došli do višeg stupnja shvaćanja, pa nam je jasnije: cjelokupan naš napredak i nije ništa drugo, nego stalan preporod. A cijena svakog napretka je žrtva prijašnjeg. Majka žrtvuje osjećaje svoje mladosti za ljubav prema djeci.

Zakon žrtve, mogli bismo reći, najstariji je biološki zakon: novo nastaje otkidanjem djelića starog. Ali on nije stran ni psihološkom principu samorealizacije. On je čak nužan u tom procesu. Da bi dječak prerastao u mladića, mora žrtvovati svoje dječeačke ideale i aspiracije. I sami znamo iz svagdašnjeg iskustva da nije lako svoje misli usmjeriti u strogo određeni logički tok, okvir. Za stvaralačku misao potreban je velik intelektualni i voljni napor. Ima, zaista, malo vrijednih ostvarenja koja su se rodila

⁴ M. OSSOWSKA, *Psihologija morala*, str. 99.

⁵ K. RAHNER i H. VORGRIMLER, *Kleines theologisches Wörterbuch*, Herder, Freiburg 1968., str. 224.

kao čist plod inspiracije. Misao je na neki način »sretnija« dok je neizrečena, dok se nalazi u svom nedefiniranom obliku. Zato nam je lakše maštati nego stvaralački razmišljati. Žrtvom te neoblikovane, difuzne misli rađa se djelo i preporada se stvaralac.

Ako je žrtva cijena preporoda iz starog u novo, onda naglasak moramo staviti ne na negativan aspekt, nego na pozitivan, na dobro, na novu razinu života, na dobitak. Zabluda je cijeniti i svoju žrtvu, a ne samo svoju patnju. Sve dotle, dok žrtvu ne podnosimo radi većeg dobra, ona nema opravdanja. Otkinuti ruku, iskopati oko opravdano je jedino ako nam to omogućuje da uđemo u život.

Žrtva nije dobro u sebi. Ona je dobro radi nečeg drugog. Žena koja »žrtvuje« svoju životnu sreću u braku da bi mogla ostati uz majku i brinuti se samo za nju, čini loš izbor. Takva žrtva može nastati prije iz morbidne, bolesne pulzije, obično iz patološkog osjećaja krivnje nego iz težnje za preporodom, jer je veće dobro pod upitnikom .

Patnja koja se ne može shvatiti kao žrtva, ostaje predmet pobunjene osjetljivosti: patnja je zlo što ga ne bi trebalo biti, zlo koje treba ukloniti. Ona postaje sablazan, motiv logike koja stavlja u usta Jobovoj ženi teške riječi: »Prokuni Boga!«⁶

Novost što je pritom daje kršćanstvo jest da se žrtva može investirati. Ona postaje u nekom smislu moneta kršćanske ljubavi. Krist nam, naime, nije rastumačio *smisao* patnje, tajnu patnje nije riješio na zadovoljavajući način. Složit ćemo se stoga s Borosom: »Kršćanin živi u istom svijetu kao i svi ostali ljudi, ukopan je u nj, vezan njegovim zakonima i ovisan o njegovim uvjetima. Trpi, bori se i umire kao svaki čovjek. Ali bolima, borbi i smrti može on dati nov smisao, ispunjen nadom obećanja.«⁷

U čemu je to obećanje koje patnju kršćanina čini perspektivnom i daje joj novi smisao? Jesu li to obećanja blaženstava da će se njegova žalost pretvoriti u radost? Sigurno. No moramo se ipak zamisliti kad nam Ossowska poručuje s blagim okusom ironije: »Poznata je stvar da nam religije ne umiju na atraktivan način reprodukovati neprekidnu trajnost sreće u zagrobnom životu. Tužna je ta sreća i veoma nalik na smrt. Također, ljudima se uopšte ne žuri da stignu u to stanje.«⁸ Postoji, naime, stvarna opasnost da nebo u našim propovijedima poprima narav jeftinog obećanja što ga pružamo frustriranom bratu. A problem je utoliko ozbiljniji što ni Krist na svom putu nije dokidao patnju već samo katkad tješio patnike, nije uklanjao suze, samo ih je katkad brisao.⁹ On je jednostavno preuzeo na se našu patnju i time dao jednu pouku, koju bismo mogli ovako izreći: perspektiva patnje za kršćanina je u tome što on pati sa sviješću da su *plodovi* njegove patnje realni, tj. da se njena *vrijednost* može spasiti za vječnost. To nam je dao naslutiti i u potresnoj paraboli o patniku Lazaru. Ujedno je upozorio na ono što smo upravo pokušali objasniti na

⁶ Usp. *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1969., str. 842.

⁷ L. BOROS, *Živjeti iz nade*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1970., str. 54.

⁸ M. OSSOWSKA, nav. dj., str. 82.

⁹ Usp. *Rječnik biblijske teologije*, str. 845.

psihološkom nivou: patnja nije svrha sebi, ona se smije shvatiti samo kao žrtva za nešto bolje. On je tu pouku dao životno: njegova se patnja poistovjetila s velikim otkupiteljskim prinosom, s pomirbenim darom njegova života. Zato patnja za kršćanina dobiva novu kvalitetu: postaje supatnja s Kristom, a time i sudioništvo u njegovoj otkupiteljskoj žrtvi. No to nije unutrašnji smisao patnje, ona biva na taj način tek *osmišljena* za vjernike.

U čemu je, dakle, kršćansko rješenje patnje? Neizbježivu zapreku na putu prema vlastitom savršenstvu treba ugraditi u *cjelinu* svog entiteta. Pretvoriti je u novu vrijednost u izgradnji vlastitog profila — patnju doživjeti kao skretnicu vrednota. Ovdje se prelazi na osobni plan: *za mene* se to stanje mora pretvoriti u vrednotu koja će biti veća od one koju bih posjedovao bez ove patnje. Fizički nedostatak, bolest je nedostatak tjelesnog savršenstva. Moralni padovi su defekti u moralnom doživljavanju. Ali ti poremećaji nisu nužno zapreke i na putu prema ostvarenju mene kao totaliteta. Time je spašena subjektivna punina. Ili, kako kaže Boros: »Čovjek može iskusiti svoju patnju kao *moćnu pogonsku snagu* i tako dozreti u svojem ljudskom biću.«¹⁰

Takvo shvaćanje patnje nije moguće bez nadnaravne perspektive. I zato svaki pokušaj da se patnja protumači samo na ljudskom nivou ostat će nedorečen. Pri patnji čovjek mora napustiti sebe, napustiti promatranje sebe kroz fragmente života i pokušati zahvatiti sebe iz Božje perspektive: kakva je njegova zamisao o meni. U toj cjelovitoj slici sebe nalazi se ugrađena i vrednota patnje u smislu preporoda prema Kristovu shvaćanju: »Ako pšenično zrno ne padne u zemlju i ne umre, ostaje samo« (Iv 12, 24).

Da bismo doživjeli tu cjelovitost, potrebno je da se znamo distancirati od sebe. Mislim da je to rješenje gotovo svih problema. Kad je čovjek fiksiran samo na detalj, on gubi iz vida cjelinu.

Možda takav pristup problemu patnje zaista nije više »psihološki« — u smislu kako se taj pojam danas upotrebljava. Ali, nažalost, ni pojam patnje nije isključivo psihološki pojam, a svi fenomeni te vrste sile nas da zauzmemo stav prema njima. Ovdje zauzeti stav stoga nije nikakva doktrina, nego samo pokušaj snalaženja u kompleksnosti životnih problema.

¹⁰ L. BOROS, nav. dj. str. 58.